FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
10 (2)-son

UDK: 373.5:37.013:334.7

Radjabov Sardor Baxtiyorovich,
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

O‘ZBEKISTON MAKTABLARIDAGI TADBIRKORLIK TA’LIMINI BIZNESPEDAGOGIK MODERNIZATSIYALASH IMKONIYATLARI

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tadbirkorlik ta’limini biznespedagogik yondashuv asosida modernizatsiyalashning nazariy va amaliy imkoniyatlari tahlil qilingan. Biznespedagogikaning mazmun-mohiyati, tadbirkorlik ta’limidagi o‘rni hamda o‘quvchilarda tadbirkorlik kompetensiyasini shakllantirishning asosiy komponentlari yoritilgan. Tadqiqotda ta’lim mazmunini yangilash, fanlararo integratsiyani kuchaytirish, loyihaviy va keysga asoslangan ta’lim texnologiyalarini joriy etish, maktab–biznes hamkorligini rivojlantirish, raqamli resurslardan foydalanish va o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, tadbirkorlik ta’limining sinflar kesimidagi bosqichli modeli, uni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari va o‘quvchilar kompetensiyasini baholash mezonlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik ta’limi, biznespedagogika, modernizatsiya, tadbirkorlik kompetensiyasi, umumiy o‘rta ta’lim, loyihaviy ta’lim, moliyaviy savodxonlik, maktab–biznes hamkorligi, fanlararo integratsiya.

ВОЗМОЖНОСТИ БИЗНЕС-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ШКОЛАХ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В статье анализируются теоретические и практические возможности модернизации предпринимательского образования в общеобразовательных школах Узбекистана на основе бизнес-педагогического подхода. Раскрываются сущность бизнес-педагогики, её роль в предпринимательском образовании и основные компоненты формирования предпринимательской компетентности учащихся. Рассматриваются вопросы обновления содержания образования, усиления межпредметной интеграции, внедрения проектных и кейс-технологий, развития партнёрства между школами и бизнесом, использования цифровых образовательных ресурсов и совершенствования профессиональной подготовки учителей. Предлагаются поэтапная модель предпринимательского образования по ступеням обучения, педагогические условия её реализации и критерии оценки сформированности предпринимательской компетентности учащихся.

Ключевые слова: предпринимательское образование, бизнес-педагогика, модернизация, предпринимательская компетентность, общее среднее образование, проектное обучение, финансовая грамотность, партнёрство школы и бизнеса, межпредметная интеграция.

OPPORTUNITIES FOR BUSINESS-PEDAGOGICAL MODERNIZATION OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN UZBEKISTAN'S SCHOOLS

Abstract. This article examines the theoretical and practical opportunities for modernizing entrepreneurship education in general secondary schools in Uzbekistan

through a business-pedagogical approach. It explores the essence of business pedagogy, its role in entrepreneurship education, and the main components of students' entrepreneurial competence. The study considers updating educational content, strengthening interdisciplinary integration, implementing project-based and case-based learning, developing school–business partnerships, using digital educational resources, and improving teachers' professional preparation. It also proposes a staged model of entrepreneurship education across school levels, the pedagogical conditions required for its implementation, and criteria for assessing students' entrepreneurial competence.

Keywords: entrepreneurship education, business pedagogy, modernization, entrepreneurial competence, general secondary education, project-based learning, financial literacy, school–business partnership, interdisciplinary integration.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan tarkibiy o‘zgarishlar, raqamli transformatsiya va mehnat bozori talablarining muntazam yangilanib borishi ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Zamonaviy maktab bitiruvchisi nafaqat nazariy bilimlarga ega bo‘lishi, balki mustaqil qaror qabul qilish, tashabbus ko‘rsatish, resurslardan oqilona foydalanish, tavakkalchilikni baholash va o‘z g‘oyalarini amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini ham egallashi zarur. Ushbu sifatlar tadbirkorlik kompetensiyasining muhim tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Shu nuqtayi nazardan, tadbirkorlik ta’limi umumiy o‘rta ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Uning asosiy vazifasi o‘quvchilarga biznes yuritishning ayrim qoidalarini o‘rgatish bilangina cheklanmay, ularda iqtisodiy tafakkur, ijodkorlik, tashabbuskorlik, moliyaviy mas’uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirishdan iborat.

O‘zbekistonda yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, bandligini ta’minlash va ta’lim sifatini oshirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlari hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish va iqtisodiy faolligini oshirish bilan bog‘liq vazifalar belgilangan. Sh.M. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida ilgari surilgan yoshlar tashabbuskorligini rag‘batlantirish va ularni mustaqil hayotga tayyorlash g‘oyalari ham mazkur masalaning dolzarbligini kuchaytiradi [1].

Biroq maktablarda tadbirkorlikka oid bilimlarni o‘rgatishda ularni amaliy faoliyat bilan bog‘lash, fanlararo integratsiyani ta’minlash, mahalliy tadbirkorlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va o‘qituvchilarning maxsus metodik tayyorgarligini rivojlantirish kabi masalalar dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Mazkur muammolarni hal etishda biznespedagogik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonini real iqtisodiy vaziyatlar, loyihalar, amaliy topshiriqlar va hamkorlik faoliyati asosida tashkil etishni nazarda tutadi.

Tadqiqotning maqsadi — O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tadbirkorlik ta’limini biznespedagogik yondashuv asosida modernizatsiyalashning nazariy asoslari, ustuvor yo‘nalishlari va pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash hamda uni amalga oshirish modelini taklif etish.

Tadqiqotning asosiy vazifalari biznespedagogikaning pedagogik imkoniyatlarini ochib berish, tadbirkorlik kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasini aniqlash, ta’limni modernizatsiyalash yo‘nalishlarini tizimlashtirish va kutilayotgan natijalarni baholash mezonlarini ishlab chiqishdan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadbirkorlik ta’limini modernizatsiyalash masalasi iqtisodiy bilimlar, shaxsning kasbiy shakllanishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ta’limni axborotlashtirish bilan uzviy bog‘liq. Shu sababli muammoning nazariy asoslarini o‘rganishda iqtisodiy va pedagogik adabiyotlarni o‘zaro uyg‘unlikda tahlil qilish muhimdir.

S.S. G‘ulomov tadbirkorlik va kichik biznesning iqtisodiyotdagi o‘rni, tadbirkorlik faoliyatining tashabbuskorlik, mustaqillik va iqtisodiy javobgarlik bilan bog‘liq jihatlarini yoritadi [2]. Ushbu qarashlar tadbirkorlikni faqat iqtisodiy faoliyat shakli sifatida emas, balki shaxsiy sifatlar va amaliy kompetensiyalar bilan bog‘liq hodisa sifatida tushunishga imkon beradi. Pedagogik nuqtayi nazardan, bu sifatlarni maktab yoshidan boshlab rivojlantirish zarurligini anglatadi.

B.Yu. Xodiyev, M.S. Qosimova va A.N. Samadovlarning ilmiy-uslubiy ishlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy asoslari, korxonani tashkil etish, marketing, boshqaruv hamda moliyaviy rejalashtirish masalalari yoritilgan [3]. Mazkur bilimlar maktab o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga moslashtirilgan holda tadbirkorlik ta’limi mazmuniga kiritilishi mumkin. Bunda nazariy tushunchalarni tayyor ma’lumot sifatida berishdan ko‘ra, ularni amaliy topshiriqlar va o‘quv loyihalari orqali o‘zlashtirishga ustuvorlik berish maqsadga muvofiq.

N.A. Muslimovning tadqiqotlarida shaxsning kasbiy shakllanishi uzluksiz jarayon sifatida qaraladi va kasbiy o‘zini o‘zi belgilashning dastlabki bosqichlari umumiy o‘rta ta’lim davri bilan bog‘lanadi [4]. Ushbu yondashuv tadbirkorlik ta’limining kasbga yo‘naltirishdagi imkoniyatlarini asoslashga xizmat qiladi. O‘quvchi kelajakdagi kasbiy faoliyatini rejalashtirish jarayonida nafaqat yollanma mehnat, balki mustaqil faoliyat va tadbirkorlik yo‘nalishlarini ham anglab borishi zarur.

J.G‘. Yo‘ldoshev va S.A. Usmonov ilg‘or pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlarini o‘quvchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish bilan bog‘laydi [5]. O‘.Q. Tolipov va M. Usmonboyeva esa pedagogik texnologiyalarni loyihalash va amaliyotga tatbiq etishda maqsadning aniqligi hamda natijadorlikning muhimligini ta’kidlaydi [6]. Bu qarashlar tadbirkorlik ta’limida loyihaviy

o‘qitish, amaliy topshiriqlar va natijaga yo‘naltirilgan baholashni qo‘llash uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

R.J. Ishmuhamedov va M. Yuldashevning ishlarida interfaol metodlar, jumladan, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “SWOT-tahlil” kabi usullardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan [7]. Bunday metodlar o‘quvchilarning biznes-g‘oyalarni ishlab chiqishi, muammolarni tahlil qilishi va muqobil qarorlarni baholashida samarali qo‘llanishi mumkin. N.X. Avliyoqulovning zamonaviy o‘qitish texnologiyalariga oid qarashlari esa ta’lim jarayonini tizimli loyihalash va kutilayotgan natijalarni oldindan belgilashning ahamiyatini ko‘rsatadi [8].

U.Sh. Begimqulov ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rgangan [9]. Uning yondashuvlari tadbirkorlik ta’limida raqamli vositalardan foydalanish, elektron jadvallar asosida hisob-kitob yuritish, raqamli taqdimotlar yaratish va axborotni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhimdir. A. Xoliqovning pedagogik mahoratga oid qarashlari esa o‘qituvchining kasbiy bilimlari, muloqot madaniyati va ijodkorligi ta’lim samaradorligidagi o‘rnini anglashga yordam beradi [10].

Tahlil qilingan adabiyotlar tadbirkorlik ta’limining iqtisodiy, kasbiy va pedagogik asoslarini yoritadi. Shu bilan birga, ushbu yondashuvlarni umumiy o‘rta ta’limning barcha bosqichlariga moslashtirish, maktab–biznes hamkorligini ta’lim jarayoniga tizimli kiritish va tadbirkorlik kompetensiyasini kompleks baholash masalalarini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish zarurati mavjud.

Mazkur maqolada aynan shu masalalar biznespedagogik modernizatsiya doirasida umumlashtiriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda tadbirkorlik ta’limini biznespedagogik yondashuv asosida modernizatsiyalash masalasi pedagogik va iqtisodiy adabiyotlar tahlili hamda konseptual modellashtirish asosida o‘rganildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanish nazarda tutildi:

Nazariy tahlil va umumlashtirish. Tadbirkorlik, kasbiy shakllanish, pedagogik texnologiyalar va raqamli ta’limga oid ilmiy-uslubiy manbalar tahlil qilinib, ularning maktab tadbirkorlik ta’limiga tegishli jihatlari umumlashtirildi.

Qiyosiy tahlil. An’anaviy bilim berishga yo‘naltirilgan ta’lim va biznespedagogik yondashuvning maqsadi, mazmuni, metodlari, o‘quvchi hamda o‘qituvchining faoliyati va kutilayotgan natijalari o‘zaro taqqoslandi.

Tizimli yondashuv. Tadbirkorlik kompetensiyasi motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-amaliy, kommunikativ va refleksiv komponentlarning o‘zaro aloqasi sifatida ko‘rib chiqildi.

Pedagogik modellashtirish. O‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda 1–11-sinflar uchun tadbirkorlik ta’limining bosqichli modeli ishlab chiqildi. Modelning maqsadlari, mazmuni, faoliyat shakllari va kutilayotgan natijalari o‘zaro muvofiqlashtirildi.

Mezonli yondashuv. Tadbirkorlik kompetensiyasining shakllanganlik darajasini baholash uchun motivatsion, kognitiv, amaliy-faoliyatli va shaxsiy-refleksiv mezonlar belgilandi.

Tadqiqotda taklif etilgan model nazariy tahlil va pedagogik umumlashtirish natijasi hisoblanadi. Shu bois unda keltirilgan yo‘nalishlar va kutilayotgan natijalar tajriba-sinov orqali tasdiqlangan samaradorlik ko‘rsatkichlari sifatida emas, balki keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim bo‘lgan ilmiy-metodik takliflar sifatida talqin qilinadi.

NATIJALAR

Biznespedagogikaning mazmuni va tadbirkorlik ta’limidagi o‘rni. Tadbirkorlik ta’limi o‘quvchilarda tadbirkorlik faoliyatiga oid bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, shaxsiy sifatlar va qadriyatlarni maqsadli shakllantirish jarayonidir. Uning mazmunini uchta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishda ifodalash mumkin: tadbirkorlik haqida o‘qitish, tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash va tadbirkorlik faoliyati orqali o‘qitish.

Birinchi yo‘nalish iqtisodiy tushunchalar, bozor munosabatlari va moliyaviy savodxonlikni o‘zlashtirishga qaratiladi. Ikkinchi yo‘nalish g‘oya ishlab chiqish, rejalashtirish, resurslarni boshqarish va iqtisodiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Uchinchi yo‘nalishda esa ta’lim jarayonining o‘zi amaliy loyiha, o‘quv firmasi, keys yoki ishbilarmonlik o‘yini shaklida tashkil etiladi.

Biznespedagogik yondashuv ushbu yo‘nalishlarni yagona tizimga birlashtiradi. U ta’lim mazmuniga iqtisodiy bilimlarni kiritish bilan cheklanmay, o‘quv faoliyatini muayyan ehtiyoj yoki muammoni aniqlash, g‘oya ishlab chiqish, resurslarni rejalashtirish, yechimni amalga oshirish va natijalarni baholash jarayoni asosida tashkil etishni nazarda tutadi.

An’anaviy yondashuvda ta’lim natijasi ko‘pincha nazariy bilimlarni o‘zlashtirish va ularni qayta bayon qilish bilan belgilanadi. Biznespedagogik yondashuvda esa o‘quvchining mustaqil faoliyati, amaliy mahsulot yaratishi, iqtisodiy qarorlarini asoslab berishi va o‘z faoliyatini tahlil qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yondashuv quyidagi tamoyillarga tayanadi:

Amaliyotga yo‘naltirilganlik — o‘rganilgan bilimlar amaliy topshiriq yoki loyiha orqali mustahkamlanadi.

Real kontekst — o‘quv vazifalari mahalliy iqtisodiyot, oilaviy byudjet, maktab ehtiyojlari va kundalik hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lanadi.

O‘quvchi faolligi — o‘quvchi g‘oya muallifi, qaror qabul qiluvchi va faoliyat natijasi uchun mas’ul ishtirokchi sifatida qatnashadi.

Hamkorlik — o‘quvchilar, o‘qituvchilar, ota-onalar va tadbirkorlar o‘zaro hamkorlik qiladi.

Natijadorlik — ta’lim natijalari loyiha, biznes-reja, mahsulot, xizmat yoki portfolio orqali namoyon bo‘ladi.

Xavfsiz tajriba muhiti — xatolar jazolash vositasi emas, balki tahlil qilish va o‘rganish imkoniyati sifatida qaraladi.

Uzluksizlik — tadbirkorlikka oid bilim va ko‘nikmalar ta’lim bosqichlari bo‘yicha izchil rivojlantiriladi.

Shunday qilib, biznespedagogika iqtisodiy bilimlarni amaliy faoliyat bilan birlashtiruvchi, o‘quvchilarning shaxsiy tashabbusi va mustaqilligini rivojlantiruvchi pedagogik yondashuv sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadbirkorlik kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi. Biznespedagogik modernizatsiyaning asosiy maqsadi o‘quvchilarda tadbirkorlik kompetensiyasini shakllantirishdan iborat. Ushbu kompetensiya imkoniyatlarni aniqlash, g‘oyalarni qiymat yaratuvchi faoliyatga aylantirish, resurslarni boshqarish, boshqalar bilan hamkorlik qilish va o‘z qarorlari uchun mas’uliyatni his etish qobiliyatlarini qamrab oladi.

Tadqiqot doirasida tadbirkorlik kompetensiyasining beshta o‘zaro bog‘liq komponenti ajratildi.

Motivatsion-qadriyatli komponent o‘quvchining tadbirkorlikka qiziqishi, tashabbuskorligi, halol mehnatni qadrlashi va ijtimoiy mas’uliyatini ifodalaydi. Uni rivojlantirishda mahalliy tadbirkorlar bilan uchrashuvlar, hayotiy vaziyatlar tahlili va ijtimoiy loyihalardan foydalanish mumkin.

Kognitiv komponent bozor, talab va taklif, narx, xarajat, daromad, foyda, soliq, kredit va biznes-rejalashtirishga oid bilimlarni qamrab oladi. Moliyaviy savodxonlik ushbu komponentning muhim qismi bo‘lib, o‘quvchining iqtisodiy vaziyatlarni tushunishi va asosli qaror qabul qilishiga yordam beradi.

Faoliyatli-amaliy komponent biznes-g‘oya ishlab chiqish, bozorni o‘rganish, oddiy hisob-kitoblarni bajarish, resurslarni rejalashtirish va mahsulot yoki xizmatni taqdim etish ko‘nikmalaridan tarkib topadi. Mazkur ko‘nikmalar o‘quv firmalari, mini-loyihalar va maktab yarmarkalari orqali rivojlantirilishi mumkin.

Kommunikativ komponent jamoada ishlash, vazifalarni taqsimlash, muzokara olib borish, mijoz ehtiyojlarini tushunish va o‘z g‘oyasini asoslab himoya qilish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi.

Refleksiv komponent faoliyat natijalarini tahlil qilish, xatolardan xulosa chiqarish, o‘z imkoniyatlarini baholash va keyingi harakatlarni takomillashtirishga tayyorlikni anglatadi. Loyiha kundaligi, portfolio va o‘zaro baholash ushbu komponentni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi muhimdir. Masalan, iqtisodiy bilimlarga ega bo‘lgan, biroq tashabbus ko‘rsatishga tayyor bo‘lmagan o‘quvchi o‘z bilimlarini mustaqil faoliyatga tatbiq etishda qiynalishi mumkin. Xuddi shuningdek, g‘oya ishlab chiqish qobiliyati moliyaviy hisob-kitob va mas’uliyatli qaror qabul qilish bilan mustahkamlanmasa, uning amaliy qiymati cheklangan bo‘ladi.

Demak, tadbirkorlik kompetensiyasini shakllantirish barcha komponentlarni o‘zaro bog‘liq ravishda rivojlantirishni talab qiladi.

Tadbirkorlik ta’limini modernizatsiyalashning ustuvor yo‘nalishlari. Tahlil natijalari asosida maktab tadbirkorlik ta’limini biznespedagogik modernizatsiyalashning beshta ustuvor yo‘nalishi belgilandi.

Birinchi yo‘nalish — ta’lim mazmunini yangilash va fanlararo integratsiyani kuchaytirish. Tadbirkorlikka oid bilimlar alohida fan bilan chegaralanib qolmasligi kerak. Matematika darslarida foiz, xarajat, daromad va foydani hisoblash; texnologiya mashg‘ulotlarida mahsulot tannarxi va sotish narxini aniqlash; informatika darslarida elektron jadvallar, raqamli taqdimotlar va ma’lumotlarni tahlil qilish usullarini o‘rgatish mumkin. Iqtisodiy mazmundagi mavzular ushbu bilimlarni yagona amaliy vazifa atrofida birlashtiradi.

Ta’lim mazmunini mahalliy sharoit bilan bog‘lash ham muhimdir. Hunarmandchilik, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, turizm va xizmat ko‘rsatish sohalariga oid vaziyatlar o‘quvchilarga iqtisodiy jarayonlarni o‘z hududi misolida tushunish imkonini beradi.

Ikkinchi yo‘nalish — interfaol va loyihaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish. Loyihaviy ta’lim o‘quvchilarga muayyan muammo yoki ehtiyojni aniqlash, yechim taklif etish, resurslarni rejalashtirish va natijani taqdim etish imkonini beradi. Keys-stadi usuli orqali mahalliy tadbirkorlik faoliyatiga oid vaziyatlar tahlil qilinadi. Ishbilarmonlik o‘yinlari yordamida bozor, ishlab chiqarish va moliyaviy qarorlar modellashtiriladi.

“Aqliy hujum”, “Klaster”, “SWOT-tahlil” va “FSMU” metodlari g‘oyalarni shakllantirish, ularning afzallik va cheklovlarini aniqlash hamda dalillar asosida qaror qabul qilishda qo‘llanilishi mumkin [5–8]. Har bir loyiha uchun aniq maqsad, bajarish bosqichlari, kutilayotgan mahsulot va baholash mezonlarini belgilash talab etiladi.

Uchinchi yo‘nalish — maktab–biznes hamkorligini rivojlantirish. Mahalliy tadbirkorlar bilan uchrashuvlar, korxonalarga o‘quv ekskursiyalari, mentorlik dasturlari va biznes-g‘oyalar tanlovlari nazariy bilimlarni real iqtisodiy jarayonlar bilan bog‘lashga xizmat qiladi. Ota-onalar va mahalla vakillarining ishtiroki hamkorlikning ijtimoiy asoslarini mustahkamlaydi.

Hamkorlik tasodifiy tadbirlar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Maktabning imkoniyatlaridan kelib chiqib, hamkor tashkilotlar bilan yillik tadbirlar rejasi tuzish, mas’ul shaxslarni belgilash va faoliyat natijalarini muntazam tahlil qilish maqsadga muvofiq.

To‘rtinchi yo‘nalish — raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish. Elektron jadvallar orqali xarajat va daromadlarni hisoblash, onlayn so‘rovnomalar yordamida bozor ehtiyojlarini o‘rganish, raqamli taqdimotlar tayyorlash va biznes-simulyatsiyalardan foydalanish o‘quvchilarning raqamli iqtisodiyotga oid ko‘nikmalarini rivojlantiradi [9].

Sun’iy intellekt vositalaridan biznes-g‘oyalarni shakllantirish, ma’lumotlarni tartibga solish va taqdimotlarni rejalashtirishda yordamchi vosita sifatida foydalanish mumkin. Biroq o‘quvchilarda olingan ma’lumotlarning ishonchliligini tekshirish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va akademik halollik qoidalariga rioya etish ko‘nikmalari ham shakllantirilishi kerak.

Beshinchi yo‘nalish — o‘qituvchilarning biznespedagogik tayyorgarligini oshirish. Biznespedagogik yondashuv o‘qituvchidan nafaqat iqtisodiy tushunchalarni bilishni, balki o‘quv loyihalarini tashkil etish, jamoaviy faoliyatni boshqarish, mentorlik qilish va amaliy natijalarni baholash ko‘nikmalarini ham talab etadi.

Shu maqsadda malaka oshirish dasturlariga biznespedagogika asoslari, loyihaviy ta’lim, moliyaviy savodxonlikni o‘qitish metodikasi va raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish bo‘yicha modullarni kiritish taklif etiladi. O‘qituvchilarning mahalliy korxonalarda qisqa muddatli stajirovka o‘tashi va ilg‘or metodik tajribalarni almashishi ham kasbiy tayyorgarlikni kuchaytirishi mumkin.

Tadbirkorlik ta’limining bosqichli modeli. Tadbirkorlik kompetensiyasi bir martalik mashg‘ulotlar orqali to‘liq shakllanmaydi. U o‘quvchining yosh xususiyatlari, bilim darajasi va mustaqil faoliyat imkoniyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich rivojlantirilishi lozim.

1-jadval. Tadbirkorlik ta’limining sinflar kesimidagi biznespedagogik modeli

Bosqich	**Maqsad va mazmun**	**Asosiy faoliyat shakllari**	**Kutilayotgan natija**
I. Propedevtik (1–4-sinflar)	Mehnat, ehtiyoj, mahsulot, pul va tejamkorlik haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirish	“Do‘kon” va “Hunarmand” rolli o‘yinlari, qo‘l mehnati buyumlari ko‘rgazmasi	Mehnat va pul qadrini tushunish, sodda tanlovlar qilish
II. Tayanch (5–7-sinflar)	Tadbirkorlik tafakkuri va moliyaviy savodxonlik asoslarini rivojlantirish	Shaxsiy byudjet, xarajat va daromad hisobi, mahalliy biznes keyslari, sinf yarmarkasi	Oddiy hisob-kitob qilish, g‘oya taklif etish va jamoada ishlash
III. Loyihaviy (8–9-sinflar)	Biznes-g‘oyani ishlab chiqish va asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirish	Bozorni o‘rganish, SWOT-tahlil, soddalashtirilgan biznes-reja, o‘quv firmasi	Biznes-g‘oya va biznes-reja tayyorlash hamda himoya qilish
IV. Amaliy (10–11-sinflar)	Amaliy tadbirkorlik va kasbiy o‘zini o‘zi belgilashga tayyorlash	Mini-startaplar, raqamli marketing, loyiha taqdimoti, mentorlik va korxonalarga tashriflar	Mahsulot yoki xizmat g‘oyasini sinovdan o‘tkazish, kasbiy yo‘nalishni ongli tanlash

Taklif etilayotgan modelda ta’lim mazmuni sodda iqtisodiy tasavvurlardan mustaqil loyiha ishlab chiqish va uni amaliy sinovdan o‘tkazishgacha izchil

rivojlanadi. Bosqichlar o‘rtasidagi uzviylik o‘quvchilarning oldingi tajribasiga tayanish va yangi ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirish imkonini beradi.

Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy tushunchalarni o‘yin va kuzatish orqali o‘rgatish ustuvor bo‘lsa, yuqori sinflarda bozor tahlili, moliyaviy hisob-kitob, jamoaviy rejalashtirish va loyiha taqdimotiga ko‘proq e’tibor qaratiladi.

Modelni amalga oshirishda barcha o‘quvchilardan haqiqiy tadbirkor bo‘lishni talab qilish ko‘zda tutilmaydi. Asosiy maqsad — ularning tashabbuskorligi, iqtisodiy fikrlashi, moliyaviy savodxonligi va mas’uliyatli qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishdir.

Pedagogik shart-sharoitlar va baholash mezonlari. Biznespedagogik modelning samarali amalga oshirilishi bir qator o‘zaro bog‘liq shart-sharoitlarni talab qiladi.

Birinchidan, me’yoriy shart-sharoitlar tadbirkorlikka oid mavzularni o‘quv rejalari, fanlararo dasturlar va maktabdan tashqari faoliyat bilan muvofiqlashtirishni nazarda tutadi.

Ikkinchidan, tashkiliy shart-sharoitlar maktabda biznes-klub yoki tadbirkorlik to‘garagini tashkil etish, o‘quv loyihalari uchun vaqt ajratish va hamkorlik faoliyatini muvofiqlashtirishni o‘z ichiga oladi.

Uchinchidan, metodik shart-sharoitlar keyslar, loyiha topshiriqlari, ishbilarmonlik o‘yinlari, amaliy mashqlar va baholash vositalaridan iborat o‘quv-metodik materiallarni ishlab chiqishni talab qiladi.

To‘rtinchidan, kadrlar bilan bog‘liq shart-sharoitlar o‘qituvchilarning biznespedagogik tayyorgarligini oshirish va zarur hollarda mahalliy tadbirkorlarni mentor sifatida jalb etishni anglatadi.

Beshinchidan, moddiy-texnik shart-sharoitlar raqamli qurilmalar, internet, o‘quv materiallari va mahsulot tayyorlash uchun zarur vositalardan foydalanish imkoniyatini qamrab oladi.

Tadbirkorlik kompetensiyasini baholashda faqat nazariy bilimlarni tekshirish yetarli emas. O‘quvchining tashabbuskorligi, amaliy faoliyati, jamoada ishlashi va o‘z xatolarini tahlil qilish qobiliyati ham hisobga olinishi kerak.

2-jadval. Tadbirkorlik kompetensiyasini baholash mezonlari

Mezon	**Asosiy ko‘rsatkichlar**	**Baholash usullari**
Motivatsion-qadriyatli	Tadbirkorlikka qiziqish, tashabbuskorlik, mas’uliyat	Anketa, pedagogik kuzatuv, suhbat
Kognitiv	Iqtisodiy tushunchalarni bilish, moliyaviy hisob-kitob, biznes-reja tuzilmasini tushunish	Test, amaliy masalalar, keys tahlili
Amaliy-faoliyatli	G‘oyani loyihaga aylantirish, resurslarni rejalashtirish, mahsulot yoki xizmatni taqdim etish	Loyiha himoyasi, portfolio, ekspert baholash
Kommunikativ va refleksiv	Jamoada ishlash, o‘z fikrini asoslash, xatolardan xulosa chiqarish, natijalarni tahlil qilish	O‘zaro baholash, loyiha kundaligi, refleksiv suhbat

Baholash natijalarini past, o‘rta va yuqori darajalarda tavsiflash mumkin. Past darajada o‘quvchi iqtisodiy tushunchalarni bilsa-da, ularni amaliy vaziyatlarda asosan o‘qituvchi ko‘magida qo‘llaydi. O‘rta darajada u namuna yoki tavsiyalar asosida loyiha ishlab chiqib, asosiy hisob-kitoblarni bajaradi. Yuqori darajada esa o‘z g‘oyasini mustaqil ishlab chiqadi, uning maqsadga muvofiqligini asoslaydi, resurslarni rejalashtiradi va natijalarni tanqidiy tahlil qiladi.

Baholash jarayonida yosh xususiyatlari, o‘quvchining boshlang‘ich tayyorgarligi va individual rivojlanish sur’ati hisobga olinishi zarur. Natijalarni portfolio shaklida jamlash kompetensiya rivojlanishidagi o‘zgarishlarni kuzatish va kasbga yo‘naltirish ishlarini takomillashtirish imkonini beradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida taklif etilgan biznespedagogik yondashuv tadbirkorlik ta’limini nazariy bilimlar yig‘indisi sifatida emas, balki amaliy tajriba va shaxsiy rivojlanish jarayoni sifatida tashkil etishga qaratilgan. Uning asosiy farqi o‘quvchining ta’lim jarayonidagi o‘rnini o‘zgartirish, ya’ni uni tayyor axborotni qabul qiluvchidan mustaqil fikrlovchi, tashabbus ko‘rsatuvchi va muammolarni hal etishda faol qatnashuvchi subyektga aylantirishdir.

Bu jihat J.G‘. Yo‘ldoshev va S.A. Usmonovning faol ta’lim subyektini shakllantirishga oid qarashlari hamda O‘.Q. Tolipov va M. Usmonboyevaning pedagogik texnologiyalarni maqsadli loyihalash haqidagi yondashuvlari bilan mazmunan uyg‘unlashadi [5; 6]. Biroq tadbirkorlik ta’limida amaliy faoliyatni tashkil etishning o‘zi yetarli emas. Har bir loyiha aniq o‘quv maqsadlari, yoshga mos topshiriqlar, metodik ko‘rsatmalar va baholash mezonlari bilan ta’minlanishi lozim.

Taklif etilgan bosqichli modelning muhim jihati tadbirkorlik ta’limining uzluksizligini ta’minlashdir. Boshlang‘ich sinflarda tejamkorlik va mehnatni qadrlash kabi tushunchalar shakllantirilsa, o‘rta sinflarda moliyaviy savodxonlik va jamoaviy faoliyat, yuqori sinflarda esa biznes-g‘oyalarni rejalashtirish va asoslash ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Shu tariqa ta’lim mazmuni o‘quvchining yosh xususiyatlariga mos ravishda murakkablashib boradi.

Shuningdek, maktab–biznes hamkorligi tadbirkorlik ta’limining amaliy imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Mahalliy tadbirkorlar bilan muloqot o‘quvchilarga iqtisodiy faoliyatning real sharoitlarini tushunish, kasbiy yo‘nalishlar bilan tanishish va o‘z g‘oyalarini tashqi fikr asosida takomillashtirish imkonini beradi. Biroq bunday hamkorlikni tashkil etishda o‘quvchilarning xavfsizligi, ta’limiy maqsadlarning ustuvorligi va barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar ta’minlanishi zarur.

Raqamli vositalar va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ham yangi imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Ular ma’lumotlarni yig‘ish, hisob-kitoblarni bajarish va g‘oyalarni taqdim etishda yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, texnologiyalardan foydalanish axborotning ishonchliligini tekshirish, mualliflik va

akademik halollik qoidalariga rioya etish bilan uyg‘unlashishi kerak. Raqamli infratuzilma imkoniyatlari turlicha bo‘lgan maktablarda esa muqobil, kam xarajatli metodlarni ham qo‘llash lozim.

Tadbirkorlik ta’limining muhim tarbiyaviy jihati ham mavjud. U o‘quvchilarda halollik, mehnatsevarlik, va’daga sodiqlik, jamoaviy mas’uliyat va jamiyat ehtiyojlariga e’tibor kabi fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shu sababli tadbirkorlik muvaffaqiyatini faqat moliyaviy foyda bilan o‘lchash to‘g‘ri emas. Ta’lim jarayonida ijtimoiy qiymat yaratish, ekologik mas’uliyat va iste’molchilarning manfaatlarini hisobga olish masalalari ham yoritilishi zarur.

Shu bilan birga, taklif etilgan modelni amaliyotga tatbiq etishda ayrim cheklovlar mavjud bo‘lishi mumkin. Jumladan, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi, o‘quv resurslarining yetarliligi, mahalliy tadbirkorlarning hamkorlikka tayyorligi va maktablarning moddiy-texnik imkoniyatlari turlicha bo‘lishi mumkin. Ushbu omillarni hisobga olmasdan barcha maktablarda bir xil natijaga erishishni kutish asosli emas.

Shu sababli modernizatsiya jarayonini bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadga muvofiq. Dastlab, maktablarning mavjud imkoniyatlarini aniqlash, o‘qituvchilarni tayyorlash va sinov loyihalarini ishlab chiqish; keyinchalik esa natijalarni tahlil qilish, metodik materiallarni takomillashtirish va samarali tajribalarni kengaytirish mumkin.

Mazkur maqolada taklif etilgan model nazariy asoslangan konseptual taklif bo‘lib, uning samaradorligi to‘g‘risida yakuniy xulosa chiqarish uchun maktablarda tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, boshlang‘ich va yakuniy diagnostika natijalarini taqqoslash hamda o‘qituvchi, o‘quvchi va hamkorlarning fikrlarini o‘rganish zarur. Bu kelgusidagi tadqiqotlar uchun muhim yo‘nalish hisoblanadi.

XULOSA

O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tadbirkorlik ta’limini biznespedagogik modernizatsiyalash o‘quvchilarning iqtisodiy bilimlarini amaliy faoliyat, mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy mas’uliyat bilan uyg‘unlashtirish imkonini beruvchi istiqbolli pedagogik yo‘nalishdir.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Biznespedagogik yondashuv tadbirkorlik ta’limini nazariy ma’lumotlarni o‘zlashtirish bilan cheklamasdan, o‘quvchilarning mustaqil faoliyati, amaliy loyihalari va iqtisodiy vaziyatlarni tahlil qilishiga yo‘naltiradi.

2. Tadbirkorlik kompetensiyasi motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-amaliy, kommunikativ va refleksiv komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadi. Shu sababli ta’lim jarayonida bilim, ko‘nikma, shaxsiy sifatlar va qadriyatlarni birgalikda rivojlantirish talab etiladi.

3. Tadbirkorlik ta’limini modernizatsiyalashning asosiy yo‘nalishlari ta’lim mazmunini yangilash, fanlararo integratsiyani kuchaytirish, loyihaviy va keysga asoslangan metodlarni joriy etish, maktab–biznes hamkorligini rivojlantirish,

raqamli resurslardan foydalanish hamda o‘qituvchilarning biznespedagogik tayyorgarligini oshirishdan iborat.

4. Taklif etilgan bosqichli model tadbirkorlik kompetensiyasini 1–11-sinflar davomida izchil rivojlantirishni nazarda tutadi. Unda sodda iqtisodiy tasavvurlardan mustaqil biznes-g‘oya ishlab chiqish va uni amaliy sinovdan o‘tkazishgacha bo‘lgan ta’limiy rivojlanish ketma-ketligi belgilangan.

5. Modernizatsiya samaradorligi me’yoriy, tashkiliy, metodik, kadrlar va moddiy-texnik shart-sharoitlarning o‘zaro muvofiqligiga bog‘liq. O‘quvchilar kompetensiyasini baholashda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy natijalar, tashabbuskorlik, jamoada ishlash va refleksiv ko‘nikmalar ham hisobga olinishi lozim.

6. Taklif etilgan modelning amaliy samaradorligini aniqlash uchun uni umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tajriba-sinovdan o‘tkazish, baholash vositalarini sinash va olingan natijalarni empirik tahlil qilish zarur.

Umuman olganda, biznespedagogik modernizatsiya maktab ta’limida iqtisodiy tafakkur, moliyaviy savodxonlik, tashabbuskorlik va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Mazkur yondashuvni izchil va yosh xususiyatlariga mos ravishda joriy etish o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarligini kuchaytirish hamda ta’limni hayotiy ehtiyojlar bilan uyg‘unlashtirish uchun metodik asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. G‘ulomov S.S. Tadbirkorlik va kichik biznes. – Toshkent: Sharq, 2002.
3. Xodiyev B.Yu., Qosimova M.S., Samadov A.N. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDIU, 2010.
4. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 2007.
5. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
6. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
7. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013.
8. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari. – Toshkent, 2001.
9. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2007.
10. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011.